

КЛЮЧОВІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ КОНЦЕПТИ США ЯК ПРЕДМЕТ СЛОВНИКОВОГО ОПИСУ

В.А. Драбовська,

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, м. Вінниця

У статті аналізується ціннісно-світоглядна основа американської нації. Ключові концепти американської лінгвокультури розглядаються у контексті лінгвокультурологічного дослідження американського варіанта англійської мови. Робиться висновок про можливість розглядати зазначені лінгвокультурні концепти як лексикографічний матеріал, який необхідно відобразити в англо-англійському навчальному тлумачному лінгвокультурологічному словнику американського варіанта англійської мови, призначеному для україномовних користувачів.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, лінгвокультура, американський національний менталітет, концепт, навчальний тлумачний лінгвокультурологічний словник.

У сучасній лінгвістиці загальноприйнятим вважається факт присутності в культурі й мові кожного народу універсального (загальнолюдського) і національно-специфічного. Процес ефективної міжкультурної комунікації стає можливим завдяки присутності універсальних значень у різних мовах. У той самий час у будь-якій культурі є притаманні лише їй одній культурні значення, закріплені в мові, моральних нормах, переконаннях, особливостях поведінки тощо, які ускладнюють процес міжкультурного порозуміння і потребують всебічного лінгвокультурологічного дослідження. Репрезентація результатів лінгвокультурних студій у навчальному тлумачному словнику є цікавим лексикографічним завданням, виконання якого можливе на рівні створення спеціалізованого лінгвокультурологічного словника, який відображав би культурний простір американської нації.

Мета статті – розглянути ціннісно-світогляду основу американської лінгвокультури у вигляді ключових концептів як лексикографічний матеріал з можливістю його репрезентації у проєктованому лінгвокультурологічному словнику американського варіанта англійської мови.

Для будь-якого лінгвокультурологічного дослідження актуальним є визнання впливу специфіки мови (мовної картини світу) на характер культурно-мовної спільноти (лінгвокультури). Саме звернення до досліджень мовної особистості як носія універсальних та національно-специфічних культурно-мовних і комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, установок та поведінкових реакцій певного етносу сприяло вивченню особливостей формування лінгвокультурної специфіки духу народу, тобто національної лінгвокультури.

У структурі мовної особистості особливе місце належить світогляду як «системі поглядів на світ і місце людини у ньому, що визначає її ставлення до цього світу інших людей, себе самої і формує її особистісні структури. Світогляд визначає соціальне самопочуття, самосвідомість особистості, її ціннісні орієнтації, оцінки й поведінку [1, с.429]. Як сукупність поглядів людини на навколишній світ, світогляд, перш за все, пов'язаний з його філософським осмисленням, що передбачає наявність історично сформованого оцінного ставлення до світу. Ціннісну основу будь-якого світогляду не можна відокремити від цінностей культури, в рамках якої вона сформувалася. Орієнтація на ціннісні основи культури є невід'ємною умовою об'єктивного вивчення взаємозв'язку мови і культури в лінгвокультурології.

З лінгвістичної точки зору найбільший інтерес представляють ціннісні прояви, зафіксовані в мові – перш за все в її лексиці і фразеології. Як спробу комплексного осмислення цінностей у мові В.І. Карасик пропонує модель ціннісної картини світу [2]. Лінгвокультурологічний аналіз ціннісної картини світу певної лінгвокультурної спільноти дає змогу визначити характер взаємодії світу й людини в межах певної

лінгвокультури. При цьому досліджується ієрархія цінностей, типова для певної національної культури, вивчається характер відображення ціннісних пріоритетів у мові.

Належність до певної культури визначає менталітет народу і створює ті вихідні установки, на яких базується комунікація з представниками інших культур. Прагнення пізнати особливості нації, а також загальний інтерес до проблем міжкультурної комунікації не могли не стосуватися однієї з найчисленніших із націй світу – американців. Свідомостю такого інтересу слугує велика кількість робіт, написаних вітчизняними, російськими та зарубіжними авторами. Ми не будемо обговорювати тут питання про правомірність використання поняття «американська нація», а зауважимо лише, що наше дослідження спирається на положення, згідно якого визнається існування американської нації як окремої спільноти з власною культурою, характером і самосвідомістю.

Дійсно, культура нової нації на новому континенті розвивалася на англосаксонській основі: британські переселенці, що прибули до Північної Америки на початку XVII ст., привезли з собою не тільки мову, але й систему цінностей. На думку Й. Річмонда, великі простори і розмаїття природних умов примусили представників американської нації мислити масштабно – *think big* [3, ххі]. Освоєння американцями Заходу і звичка відчувати себе частиною великої нації зумовили самоідентифікацію американців і їхнє ставлення до інших народів. Будучи освоєною представниками Західної Європи, Америка опинилася включеною до складу західної (європейської) цивілізації, яка згодом набула певних рис і перетворилася на євро–американську цивілізацію. Причому у межах своєї країни і в масштабах цивілізації сприйняття понять Схід та Захід американцями суттєво відрізняються. У США Схід (*the East*) – це північно–східна частина США від штату Мен до штату Меріленд, яка асоціюється з епохою освоєння Америки, традиційним способом життя, старомодними ідеями і т. ін. Відповідно, Захід (*the West*) для американців – це штати південного заходу, Скалистих гір і тихоокеанського узбережжя, що асоціюються з піонерами, ковбоями, індіанцями, лібералізмом, вільнодумством, нетерпінням умовностей, неформальним стилем поведінки тощо. Однак, знаходячись у Європі, американці говорять про Схід і Захід як європейці.

О.А. Леонтович зазначає, що, незважаючи на суттєвий вплив культур–джерел, несправедливо розглядати американську культуру як європейську, пересажену на новий ґрунт [4, с.106]. З іншого боку, наявність спільних рис між цими двома культурами зумовлена їх належністю до західного цивілізаційного типу і тому не можна заперечувати певної спільності, притаманної британській та американській культурам, оскільки обидві належать до англомовних країн.

Самі американці традиційно описували свою культуру як «плавильний казан» (*melting pot*), у якому злилися в одне ціле культури різних етнічних груп. В основу цього визначення лягла метафора письменника початку XX ст. Ізраїля Зангвіла, що акцентувала увагу як на здатності американського суспільства приймати безперервні потоки іммігрантів, так і на ідеї злиття американців різного походження в єдину націю зі спільною мовою і спільними культурними цінностями. Однак серед соціологів побутує думка про те, що концепція «плавильного казана», яка видається уособленням демократичної ідеї, насправді є ідеологією домінуючої групи WASP (*White Anglo–Saxon Protestant*), адже така ідеологія призвела до вживання поняття «чужинець» (*alien*) по відношенню до корінних мешканців континенту – індіанців та мексиканців. Упровадження терміна “*preferred immigrant*” супроводжувало непомірні квоти для імміграції аж до 60–х рр. XX ст., коли найбільшу перевагу надавалося Англії, що, у свою чергу, призвело до «англо–конформізму» (*Anglo–Conformity*). Як результат, найвищого статусу набули ті групи іммігрантів, які найбільше наблизилися до «англо–моделі», що може пояснити роль англійської мови в усьому подальшому розвитку американського суспільства. Внаслідок проведених соціологічних і політичних досліджень сучасні США заперечують концепцію

«плавильного казана», а феномен культурного плюралізму в Америці набув нових метафор: “*salad bowl*”, “*tossed salad*”, “*pizza*” та ін., у яких підкреслюється єдиний культурний простір зі збереженням яскраво виражених етнічних особливостей.

Дослідниками виявлено різні характерні риси американської нації. Г.С. Гаджиев вказує на патріотичну відданість жителів колоній Британській Імперії практично до кінця XVIII ст. [5, с.9] Проте, вже в останню третину XVIII ст. у загальних рисах склалися суттєві фактори, що сприяли формуванню американської нації: спільність території, на якій колоністи разом проживали вже понад півтора століть, і яка була суттєво відірвана від Британії; спільність економічних інтересів, що протистояли економічним інтересам Британської імперії; спільність мови. На цьому тлі почала формуватися американська нація зі специфічною для неї національною свідомістю.

Традиційні характеристики американської нації складаються з таких рис: індивідуалізм і здоровий глузд, прагматизм і підприємництво, раціоналізм і матеріалізм, динамізм і конформізм, егалітаризм і демократизм, ідея американської винятковості і культу успіху. Практично будь-який опис американського характеру починається з дослідження індивідуалізму як основної риси американської нації. З точки зору універсального і національного цікавим є підхід Т.Ю. Ма, яка пропонує розглядати індивідуалізм як складову національної самобутності взагалі, як загальне по відношенню до будь-якої нації і як особливе – по відношенню до американської нації [6, с.42].

Так, можна говорити про індивідуалізм як рису британського характеру. Історично підтвердженим фактом є поява у Великій Британії Хартії Вільностей (*the Great Charter, the Magna Carta*) уже у XIII ст., відповідно до якої закладалися підвалини розвитку індивідуалізму як національної особливості британців. Однак, на новому континенті, де доводилося освоювати територію і де у людини складалося відчуття, що вона здійснює «дещо, з чого виросте велике», сформувався особливий індивідуалізм. Американський індивідуалізм трактується як прагнення розраховувати тільки на свої сили й можливості. Він стає суспільно значимим явищем: саме індивідуалізм слугував стимулом економічного підприємництва і набуття приватної власності, відкрив шлях до багатства, що розглядається як добробут, щастя, зручності та моральність життя. При цьому американець – не просто індивідуаліст, він володіє значним громадським темпераментом, але темперамент тут походить саме від індивідуалізму; саме індивідуалізм диктує суспільну і громадську активність, саме він закликає до повстання проти соціального і політичного тиску [4; 7; 8; 9]. Ще однією рисою формування особливого типу індивідуалізму є протестантський індивідуалізм [10].

Окремим проявом індивідуалізму можна вважати комплексне поняття “*privacy*”, що означає як особистий простір, так і право на невтручання у приватне життя. Про важливість цього поняття в американській системі цінностей свідчить його розповсюдження в усіх сферах життєдіяльності американця: сім’я, робота, спілкування з людьми тощо. У цьому ж ряду з поняттям “*privacy*” стоїть інший принцип морального виховання американця – приватна власність та її захист (*trespassing law*).

Ми не випадково виділяємо перш за все американський індивідуалізм, оскільки, як і багато інших дослідників, вважаємо, що ця провідна характеристика лежить в основі інших особливостей американської нації. Так, індивідуальні зусилля і здібність до індивідуального змагання, які матеріально виражалися у володінні та придбанні приватної власності, пізніше перетворилися на закони конкуренції. Уже за часів Бенджаміна Франкліна американці стали поділяти людей на перспективних (тих, що подають надії) і ні. Налаштування на успіх, згідно якому у такому відкритому суспільстві як американське, будь-яка людина, спираючись виключно на свої власні зусилля і енергію, здатна домогтися високого становища, є центральним елементом ідеї «американської мрії»: система життєвих завдань американця є культом, що веде до успіху. Успіх – центр цієї системи [11, с.184]. Якщо розглядати

«американську мрію» як систему цінностей, успіх займає вершинне положення у такій ієрархії цінностей. У свою чергу освіта, зокрема вища, може бути однією зі складників успіху. Грунтовна освіта та успіхи у її здобутті є однією з цінностей, що складають «Американську мрію», яка, об'єднує такі риси американців як підприємництво, динамізм, ініціативність, матеріалізм і прагматизм, що є складниками культу успіху.

Хоча ідея успіху в основних рисах була сформульована у 40–50-ті рр. ХХ ст., своїми коренями вона сягає ще настроїв перших поколінь колоністів, які розвинулися у те, що пізніше назвуть «духом піонерської нації», «духом першопрохідців», який відрізняв образ американської думки з кінця ХVІІІ ст. У ході просування у глибину континенту пошуки йшли одночасно з розширенням меж пізнання, матеріальний і духовний розвиток йшли поряд. Природним у таких умовах стало прагнення визначати прогрес ступенем економічного росту та рівнем розвитку виробничих відносин; утилітарна спрямованість американської культури стала закономірністю, історично і соціально зумовленою необхідністю [12]. На новому континенті природні, історичні і психологічні фактори найбільш повно сприяли вільному розвитку рис ділової людини. Свій внесок у цей процес внесла й релігія, а саме протестантизм.

Релігія є значимим фактором формування національного характеру взагалі та американського зокрема. Так, у протестантизмі, і зокрема у його кальвіністській течії, традицією якої є етика досягнень, етика успіху, вбачають базу капіталізму. Саме здібність діяти плідно в будь-яких умовах, що так високо ціниться протестантами, вчила наполегливості, впертості, невтомному заповзяттю. Упевненість у тому, що успіх у роботі є ознакою Божої Благодаті, привела до створення нового прагматичного суспільства, у якому власність і гроші стали мірилом праведності, чеснот, ознакою Божої обраності людини, що свідчить про домінування матеріальних цінностей над високими етико-інтелектуальними орієнтирами [9, с.53]. Протестантська етика висунула перед людиною як головні життєві орієнтири «мирське служіння» і «мирський аскетизм», чеснотами яких уважалися добровільна праця, чесність, скромність у побуті, суворість поглядів, раціональне і дбайливе накопичення майна на благо сім'ї. Ці етичні вимоги сприяли формуванню таких характерних рис американського суспільства, як раціоналізм, прагматизм, підприємництво, орієнтованість на досягнення цілей, прагнення до матеріального статку, практичність і бажання бути ефективним.

Успіхи й досягнення у різних сферах не тільки об'єднували північноамериканські колонії, але й суттєво відображалися на формуванні високої самооцінки нації, на яку також здійснювала вплив ідея американської винятковості. Думка про винятковість, що виникла на ранішніх етапах існування соціуму й уперше відображена у мові як доктрина «очевидної долі» (*manifest destiny*), стала провідною в ідеології та політиці молодій державі і здійснила великий вплив на світогляд наступних поколінь. Дух обраності, ідеї очевидності долі й месіанства (*sense of mission*), що були присутні на всіх етапах формування американської нації, стали темою багатьох досліджень [13; 14; 15; 16; 17].

Нарешті, говорячи про особливості американської нації, її культуру й характер, неможливо не відзначити таку типову рису, як демократизм (егалітаризм), який А. де Токвіль виділив у якості стержневої риси американського характеру і основи американського суспільства [18]. Концепція зрівняльності була покладена в основу державної політики у ХVІІІ ст. Егалітаризм став принципом організації громадського життя, будучи затвердженим батьками-засновниками. «Всі люди створені рівними» (*"All men are created equal"*) – проголошується у Декларації Незалежності. У ХVІІІ ст. егалітарна система надала рівні можливості тим, хто освоював західні території, створивши тим самим передумови для подальшого розвитку суспільства вільного підприємництва як однієї з основ американського способу життя. У ХІХ ст.

егалітаризм як принцип організації проявився, насамперед, у національній політиці і культурі (культурний плюралізм) і у сфері суспільних взаємовідносин (конформізм).

Підсумовуючи нарис особливостей американської нації з позицій її національної культури й менталітету, які втілилися у ключових національних лінгвокультурних концептах, ми вважаємо за необхідне включити їх до макроструктури проєктованого навчального тлумачного лінгвокультурологічного словника американського варіанта англійської мови, у якому вони будуть належним чином описані з метою формування в україномовного користувача лінгвокультурної компетенції, необхідної для ефективної міжкультурної комунікації з носіями зазначеного мовного варіанта.

Перспектива подальших досліджень полягає в аналізі наявних методів лексикографічної репрезентації культурно-забарвлених лексичних одиниць у навчальних тлумачних словниках англійської мови та розробці репертуару лексикографічних маркерів для позначення культурної конотації національно-специфічних концептів.

КЛЮЧЕВЫЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ КОНЦЕПТЫ США КАК ПРЕДМЕТ СЛОВАРНОГО ОПИСАНИЯ

В.А. Драбовская

В статье анализируется ценностно-мировоззренческая основа американской нации. Ключевые концепты американской лингвокультуры рассматриваются в контексте лингвокультурологического исследования американского варианта английского языка. Делается вывод о возможности рассматривать упомянутые лингвокультурные концепты как лексикографический материал, который необходимо отобразить в англо-английском учебном толковом лингвокультурологическом словаре американского варианта английского языка, предназначенного для украиноязычных пользователей.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, лингвокультура, американский национальный менталитет, концепт, учебный толковый лингвокультурологический словарь.

KEY LINGUO-CULTURAL CONCEPTS OF THE USA THE OBJECT OF THE LEXICOGRAPHIC DESCRIPTION

V.A. Drabovska

The article deals with the American nation's value and world view bases. The revealed key concepts are considered within the scope of American English linguo-cultural research. Conclusion is made about the possibility to view the linguo-cultural concepts in question as a lexicographic material which should be represented in an American English learner's explanatory linguo-cultural dictionary designated for Ukrainian-speaking users.

Keywords: intercultural communication, linguo-culture, American national mentality, concept, learner's explanatory linguo-cultural dictionary.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новейший философский словарь: Классика. Неоклассика. Постнеоклассика. – Минск: Интерпрессервис, Книжный Дом, 1999. – 1279 с.
2. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик // Языковая личность: Культурные концепты. – Волгоград; Архангельск, 1996. – С. 3–15
3. Richmond Y. From Nyet to Da: Understanding the Russians. – Yarmouth, Maine: Intercultural Press, 1996. – 191 p.
4. Леонтович О.А. Русские и американцы: Парадоксы межкультурного общения / О.А. Леонтович. – Волгоград: Перемена, 2002. – 435 с.
5. Гаджиев К.С. Американская нация: национальное самосознание и культура / К.С. Гаджиев. – М.: Наука, 1990. – 240 с.
6. Ма Т.А. Национальное самосознание в контексте языка и культуры (на материале американского варианта английского языка): дисс... канд. филол. наук:10.02.04 / Ма Татьяна Юрьевна. – Москва. Б.С., 2001. – 186 с.
7. Ерасов Б.С. Социальная культурология / Б.С. Ерасов. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 350 с.
8. Леонтович О.А. Россия и США: Введение в межкультурную коммуникацию / О.А. Леонтович. – Волгоград: Перемена, 2003. – 399 с.
9. Туганова О.Э. Поиск сбалансированности // Американский характер. Традиция в культуре. Очерки культуры США / О.Э. Туганова. – М.: Наука, 1998. – С. 19–67.
10. Мухтасипова Э.М. Влияние протестантизма на формирование американского характера: автореф. дисс... канд. филос. наук: 09.00.06 / Э.М. Мухтасипова. – МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 1995. – 24 с.

11. Лернер М. Развитие цивилизации в Америке. Образ жизни и мыслей в Соединенных Штатах сегодня: в 2-х т. / Лернер М. – Т.2. – М.: Радуга, 1992. – 575 с.
12. Dodds J.W. Life in Twentieth Century America / J.W. Dodds. – New York: Copricon Book Edition, C.P. Putman's Sons, 1973. – 256 p.
13. Berns E. The American Idea of Mission / E. Berns. – New York: Columbia University Press, 1957. – 385 p.
14. Lipset S.M. The First New Nation / S.M. Lipset. – New York: Basic Books, Inc., 1963. – 366 p.
15. Ney R.B. This Almost Chosen People / R.B. Ney. – Arbor: University of Michigan Press, 1966. – 374 p.
16. Potter D.M. People of Plenty / Potter D.M. – Chicago: University of Chicago Press, 1956. – 271 p.
17. Tuveson E.L. Redeemer Nation / E.L. Tuveson. – Chicago: University of Chicago Press, 1968. – 238 p.
18. Токвиль А. де. Демократия в Америке / А. де Токвиль. – М.: Изд.-во «Весь Мир», 2000. – 560 с.

Надійшла до редакції 8 листопада 2010 р.